

РОЛЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У РОЗВИТКУ МІЖБАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

*О.І. Кіреєв, канд. екон. наук, О.П. Жак, Центр наукових досліджень
Національного банку України*

Іноземні банки в країнах з перехідною економікою

У 90-х роках ХХ ст. значно інтенсифікувався процес виходу іноземних банків на ринки країн з ринками, що формуються. Так, частка активів іноземних банків у загальних активах банків країн Латинської Америки зросла з 10,2 % на кінець 1994 р. до 24,2 % на кінець 1999 р., країн Азії – з 6,7 % до 10,9 % відповідно. Проте найбільш стрімким цей процес був у країнах Центральної Європи – якщо на кінець 1994 р. іноземним банкам належало 9,9 % активів банків, та на кінець 1999 р. – вже 44 %, а на кінець 2001 р. цей показник наблизився до 70 %.

Окрім процесів глобалізації, що призводять до прискорення лібералізації доступу на фінансові ринки, в країнах із перехідною економікою діяла низка нових чинників, які стимулювали участь іноземного капіталу у банківському секторі. Серед них:

- реструктуризація, а також приватизація національних банківських систем, що була викликана переходом багатьох країн до ринкової моделі господарювання, знеціненням активів банків після фінансових криз, необхідністю запровадження сучасних моделей менеджменту та механізмів регулювання;
- виникнення великих транснаціональних банків, які можуть створювати значні закордонні мережі та надавати певні види послуг міжнародного характеру, які є недоступними для місцевих банків;
- розвиток місцевих ринків капіталу, що потребує засвоєння іноземного досвіду, передача якого забезпечується переважно шляхом відкриття іноземними фінансовими організаціями своїх представництв, створення спільних підприємств.

Існують різні причини входження іноземних банків на національні ринки, а також стратегія їх діяльності. Іноземні банки можуть слідувати за традиційними клієнтами, не цікавлячись внутрішнім ринком країни перебування (приклад – японські та корейські банки); разом з обслуговуванням своїх глобальних клієнтів також розширювати клієнтську базу за рахунок найпривабливіших регіональних підприємств (наприклад, АБН-Амро, Дойчебанк); обирати стратегію всебічної інтеграції у внутрішній ринок банківських послуг країни перебування, як корпоративний, так і споживчий (наприклад, Сітібанк, HSBC).

У країнах із перехідною економікою іноземні банки активно змагалися за внутрішній ринок, тому місцеві банки повинні були або приймати “виклик” конкурентів і засвоювати передові технології та методи банківської діяльності, удосконалюючи й розширюючи асортимент послуг і продуктів, або погоджуватись на поступове згортання діяльності та витіснення з ринку.

Іноземні банки, які прийшли у країни з ринком, що формується, виявилися більш гнучкими з точки зору зменшення витрат та успішними з точки зору підвищення прибутковості. Посилення конкуренції після входження іноземних банків викликало зниження прибутковості місцевих банків, що спонукало їх до скорочення загальних витрат.

Позитивними наслідками розширення доступу іноземних банків до ринку банківських послуг були:

- більш швидке та ефективно впровадження передових методів банківської діяльності;
- підвищення якості кредитного аналізу;
- зростання обсягу кредитних ресурсів та посилення стабільності їх джерел;
- посилення дієвості національних банківських систем як засобу розподілу інвестиційних ресурсів;
- надання поштовху розвитку конкуренції та прискорення процесу реформування банківського сектора.

З іншого боку, іноземні банки завдяки конкурентним перевагам “відбирають” найбільш прибуткові вітчизняні ринки та клієнтів, залишаючи місцевим банкам обслуговування інших (більш ризикових) клієнтів, збільшуючи загальний рівень ризиків їх портфелів.

Діяльність банків з іноземним капіталом в Україні

Починаючи з 1991 р. в Україні з’явилися перші філії іноземних банків. Було зареєстровано близько 25 філій, найбільше з Росії та Прибалтики, які в основному представляли спекулятивний капітал. Діяльність філій часто відбувалася з порушеннями чинного законодавства і механізми залучення кредитних ресурсів, шляхом інфляційної кредитної політики та продажу ресурсів за межі України. Частина філій діяла на території України в той час, як материнський банк в країні походження вже було ліквідовано.

Після того, як на банківському ринку України були встановлені більш чіткі та прозорі правила гри, а нагляд став більш дієвим та об’єктивним, абсолютна більшість філій пішла з ринку. Лише одиниці були реорганізовані в банки чи стали філіями українських банків.

Набутий негативний досвід призвів до того, що режим доступу до ринку банківських послуг був ускладнений. Жорсткі адміністративні обмеження щодо діяльності іноземних банків встановлювали: максимальний розмір (15 %) частки іноземного капіталу в загальному капіталі банківської системи країни; обмеження на максимальний розмір частки одного іноземного інвестора в комерційному банку (35 %); дозвіл на створення в Україні дочірніх банків тільки “першокласними іноземними банками”; заборону інвестицій у комерційні банки з боку офшорних компаній тощо.

На сьогодні в Україні більшість обмежень доступу іноземного капіталу до банківського сектора вже скасовано. В результаті, доступ на ринок банківських послуг став досить ліберальним. Але, незважаючи на це, присутність іноземних банків все ж таки залишається незначною – за підсумками 2002 р., зі 157 банків, які мають ліцензію на здійснення

банківської діяльності в Україні, частково чи повністю за участю іноземного капіталу створені 20, їм належить 13 % капіталу банківської системи України (у Польщі відповідний показник становить 80 %). Загальна сума іноземного капіталу на 01.01.2003 р. дорівнювала 830,1 млн.грн. Іноземні інвестори, що інвестували капітал у банківську систему України, представлені двома міжнародними фінансовими організаціями; 36 компаніями, фірмами, товариствами; 10 банками тощо.

Однак ці дані не повністю відображають реальну картину присутності іноземного капіталу на ринку банківських послуг України. Відповідно до Закону України “Про банки та банківську діяльність” банком з іноземним капіталом вважається банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 %. Якщо ж засновниками є декілька іноземних фізичних чи юридичних осіб, кожний з яких окремо володіє часткою, меншою за 10 %, такий банк не буде вважатися як іноземний. Якщо засновником (чи співзасновником) банку є іноземна юридична особа, зареєстрована в Україні, такий банк також не обліковується як банк з іноземним капіталом. За оцінками експертів, реально, виходячи з походження власників, іноземцям належить більше половини банківського капіталу, причому кількість іноземних банків в Україні збільшується в основному за рахунок російських банків та українського капіталу з офшорних зон.

Діяльність російських банків може слугувати прикладом алгоритму перших кроків іноземних фінансових компаній в Україні: спочатку викуповуються промислові активи, після чого з'являється банківська структура, яка їх обслуговує. Беручи до уваги швидкість, з якою російські гроші приходять в українську економіку, аналітики прогнозують подальшу експансію в Україну саме капіталу російських банків.

Але російська банківська система, за оцінками багатьох експертів, за більшістю параметрів – рівнем кредитних ставок, спектром пропонованих послуг тощо не набагато краща української. Єдина перевага банків РФ – значно вищий рівень капіталізації. А за ступенем відповідності системи бухгалтерського обліку міжнародним стандартам та рівнем розвитку системи електронних платежів, яка була запроваджена в Україні вже 10 років тому, українська банківська система значно випереджає російську.

Західні банки мають на порядок більше переваг у порівнянні з російськими. У першу чергу – нижчі відсоткові ставки завдяки стабільності західних економік.

Проте досвід приходу банків з промислово розвинутих країн в Україну показав, що це явище також не є однозначно позитивним. Основною метою приходу на український ринок частини іноземних банків в другій половині 1990-х років було інвестування в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Після зниження ставок по ОВДП та зниження обсягів спекулятивних прибутків від цих операцій, такі банки (зокрема, “Креді Свісс Фьорст Бостон (Україна)” та “Сосьєте Женераль Україна”) звернули свою діяльність на українському ринку банківських послуг. На сьогодні в Україні

залишилося сім банків, капітал яких належить провідним банкам світу – Райффайзенбанк Україна, “Кредит-Банк (Україна)”, ІНГ Банк Україна, Сітібанк (Україна), ХФБ банк Україна, Банк Креді Ліоне Україна та Банк Пекао (Україна).

В Україні в усіх 20 банках за участю іноземного капіталу зосереджено лише 16,2 % активів (станом на 1 січня 2003 р.). Частково це можна пояснити незначними обсягами прямих іноземних інвестицій у промисловість, а також тим, що підприємства звертаються за послугами до банківських установ, з якими вони пов'язані інтересами власності або іншими стосунками, яких іноземні банки з ними не мають. Основними обмеженнями на шляху іноземних фінансових установ в Україну є незадовільний інвестиційний клімат, низький рівень захисту прав власності та прав кредитора.

З 1998 по 2003 роки активи банків з іноземним капіталом збільшились в 2,6 рази. Кредитний портфель банків з іноземним капіталом станом на початок 2003 р. досяг 8079,3 млн. грн. Порівняно з 2000 р. він зріс у 3,5 раза, абсолютний приріст склав 5761,4 млн. грн.

Банки з іноземним капіталом переважно орієнтовані на корпоративних клієнтів. Зростання вкладів фізичних осіб відбувається повільно, за останні два роки вони зросли лише на 1520,7 млн. грн. Серед банків, що представлені на сьогодні в Україні, лише “Райффайзенбанк Україна” дотримується своєї стратегічної лінії та приділяє увагу розвитку комплексного банківського обслуговування, яке орієнтується на середнє підприємство. Решта ж банків з іноземним капіталом пріоритетним для себе (принаймні, поки що) вважають обслуговування великих українських та іноземних компаній.

Для банків з іноземним капіталом характерна менша питома вага кредитів в економіку України, ніж в цілому по банківській системі, тоді як міжбанківських кредитів – значно більша. Значну частку у зобов'язаннях банків з іноземним капіталом складають міжбанківські кредити та депозити – 30,3 % (по системі – 11,9 %). Основною причиною такого явища є те, що більшість із них є дочірніми структурами міжнародних банків і формують ресурсну базу за рахунок ресурсів отриманих від материнських банків.

Банки з іноземним капіталом виступають основними каналами, через які надходять іноземні інвестиції в економіку України. Частка коштів залучених від нерезидентів через банки з іноземним капіталом у загальній сумі залучених коштів від нерезидентів по банківській системі складає більше половини (на 01.01.2003 р. – 54,9 %).

Іноземні банки – це насамперед місток для іноземних інвестицій в економіку України. В умовах несприятливого інвестиційного клімату і високого ступеня ризиків не слід очікувати на прихід солідного, з надійною репутацією банківського капіталу. У зв'язку з цим існує загроза поступового збільшення кількості установ іноземних банків в Україні за рахунок банків з країн із аналогічним суверенним кредитним рейтингом, а також середніх західних банків. Перші будуть зацікавлені у супроводженні своїх клієнтів, другі зосереджуватимуться не стільки на кредитуванні, скільки на спробах

використання українського капіталу та здійсненні валютно-спекулятивних операцій (за умови лібералізації валютного ринку).

Для зменшення ризиків відкриття іноземними банками філій з метою отримання прибутку від проведення спекулятивних операцій чи відмивання брудних грошей потрібно встановити низку вимог:

- приписний капітал філії має становити не менше 5 млн. євро, а капітал материнського банку – не менше 50 млн. євро;
- дозвіл на відкриття філій потрібно надавати лише банкам, які мають рейтинг надійності за оцінками провідних міжнародних рейтингових агентств не нижчий за AA+ або аналогічний, володіють активами не менше 500 млн. дол. США, та мають систему гарантування вкладів кращу, ніж в Україні;
- наявність угод з наглядовими органами країни місцезнаходження материнського банку.

У разі встановлення обмежень на допуск банків із спекулятивною метою чи для відмивання брудних грошей подальша лібералізація ринку українських банківських послуг не призведе до різкого одномоментного посилення конкуренції, оскільки в цілому інвестиційний клімат нашої країни для стратегічних іноземних інвесторів на сьогодні визначається іншими чинниками та залишається малопривабливим. Поступове ж посилення конкуренції та прихід на український ринок першокласних іноземних банків, навпаки, можуть розглядатися як позитивні чинники стимулювання підвищення конкурентоспроможності власної банківської системи. Основним вектором у реформуванні законодавства має стати стимулювання притоку іноземного капіталу в Україну. Підготовка належного підґрунтя для допуску філій іноземних банків потребує укріплення конкурентоспроможності банківської системи, а не створення штучних перепон для конкуренції. Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, та наміри України щодо вступу до Світової організації торгівлі вимагають вирішення цього питання.